

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

ОНИЩЕНКО НЕЛЯ ГРИГОРІВНА

УДК 378. 147: 314/316: [- 027,543:159.923.2]-:057.87:373.55 (043.3)

**Підготовка майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до
формування національної ідентичності учнів ліцеїв**

13.00.04 –теорія та методика професійної освіти

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Вінниця – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, м. Київ.

Науковий керівник

кандидат педагогічних наук, доцент
Бакка Тамара Володимирівна,
доцент кафедри методики навчання суспільних
дисциплін та гендерної освіти
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова, м.Київ.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Кравченко Любов Миколаївна,
професор кафедри культурології
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка,
м. Полтава;

кандидат педагогічних наук, доцент
Опушко Надія Романівна,
доцент кафедри педагогіки, професійної освіти та
управління освітніми закладами
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця.

Захист відбудеться 7 вересня 2021 року о «14.00» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, корпус 2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32) та на сайті університету за адресою www.vspu.edu.ua

Автореферат розіслано «06» серпня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Коломієць А.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Формування національної ідентичності у молоді є завданням надзвичайної ваги та умовою збереження незалежності та суверенності Української держави, де значна роль належить учителю і його професійній підготовленості до вирішення таких проблем. Це обумовлене політичною кризою; розмитістю національної ідентичності; відсутністю чіткої позиції щодо європейських чи євразійських стратегій і перспектив подальшого розвитку України; непостійністю розуміння історичного минулого; конфліктом демократичних та антидемократичних цінностей; глобалізаційними та імміграційними процесами, наслідками тоталітарного минулого, анексією Криму, військовими діями на Донбасі тощо.

Нормативним підґрунтям для вирішення проблеми підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів є міжнародні документи: Європейський пакт в інтересах молоді (2005), Всесвітня програма «Молодь у дії» (2007), Програма «Громада дружна до дітей та молоді» (1996); положення Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», Укази президента України «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадянськості у цій сфері»; «Про стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2020-2025 роки»; Концепція українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах сучасних модернізаційних змін; Програма «Нова українська школа».

Активними організаторами національної соціалізації молоді є вчителі предметів суспільствознавчої галузі, що володіють відповідними компетентностями, серед яких: готовність до формування національної ідентичності учнів закладів загальної освіти та ліцеїв з урахуванням сучасних викликів.

Оскільки, процес формування світогляду людини, зокрема національної ідентичності, є досить складним, учителів суспільствознавчих дисциплін потрібно готувати до цього. Оптимально це можна здійснювати на рівні підготовки студентів у закладах вищої освіти під час організації освітнього процесу й актуалізації теоретичного обґрунтування формування національної ідентичності як наукової проблеми.

Проблема національно-культурної ідентичності висвітлена у філософських наукових джерелах, зокрема, у концепціях Б. Андерсона, Е. Гелнера, Е. Сміта, Ю. Хамбермаса, К. Хюбнера. Процеси нашарування історичних патернів комуністичної ідеології на національну ідентичність досліджували Р. Брубекер, Дж. Скопфлін; мінливу національну ідентичність Г. Гессе, Р. Музіль; роль національних героїв Є. Топольський. З точки зору С. Гантінгтона, З. Іванова, Г. Філіпчука, Ф. Фукуями, на національну ідентичність сучасної молоді найбільший вплив мають процеси глобалізації.

Внесок у філософське обґрунтування сутності національно-культурної ідентичності зроблений В. Андрущенко, В. Антоновичем, М. Драгомановим, В. Кременем, І. Огієнком, Г. Сковородою,

У психологічному дискурсі висвітлювалися різні сторони формування

національної ідентичності, серед яких: проблеми державницького виховання, особистісної і національної ідентифікації (І. Бех), національної самосвідомості (М. Боришевський), етносоціальних уявлень (О. Васильченко), етнічної самосвідомості (Л. Дробижева), як трансчасового феномену (М. Ягупов), конструювання ідентичності засобами рефлексії (Н. Висоцька), ідеї культурно-гуманістичної психології (О. Росинський), учинкового осередку різних історико-культурних епох (В. Роменець).

У педагогіці окремі аспекти формування національної ідентичності у майбутнього вчителя досліджували В. Євтух, П. Кендзьор, А. Корнієнко, І. Шкільна. До питань підготовки майбутніх учителів зверталися О. Акімова, В. Андрущенко, Г. Васянович, О. Дубасенюк, Л. Кравченко, С. Явхутська; розвитку професійних компетентностей майбутніх учителів суспільствознавчої галузі приділяли увагу Т. Бакка, Т. Ладиченко. Авторське бачення особливостей формування національної ідентичності та підготовки майбутніх фахівців представлено у дисертаційних дослідженнях Т. Потапчук, Р. Сойчук.

Однак нині проблема підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв ще недостатньо розроблена в теорії і практиці педагогічної науки. Це може спричинити небажані девіації і деформації у професійному становленні молодих людей, невміння використовувати виховний потенціал громадянської освіти. Отже потребують вирішення суперечності, що виникають:

- між усвідомленням сутності і завдань формування національної ідентичності молоді з точки зору національної безпеки і недостатнім впровадженням суспільствознавчих дисциплін у практику закладів загальної середньої освіти;

- між потребою в добре підготовлених учителях до формування національної ідентичності учнів та відсутністю цілісної системи такої підготовки у закладах вищої освіти;

- між необхідністю формування національної ідентичності учнів і нестачею комплексу теоретико-методологічних і методичних засад щодо забезпечення освітньо-виховного процесу у ліцеях. Це обумовило обрання теми нашого дослідження: *«Підготовка майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано у межах наукового напрямку Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова та відноситься до науково-дослідницької проблематики кафедри методики навчання суспільних дисциплін та гендерної освіти «Теорія та технологія навчання і виховання в системі освіти» з теми «Проблема змісту та методів навчання історії та суспільствознавчих дисциплін». Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол №8 від 7 квітня 2011 р.) та узгоджена рішенням бюро Ради з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол №4 від 25 червня 2019 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, створенні та експериментальній перевірці ефективних педагогічних умов підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної

ідентичності учнів ліцеїв.

Об'єкт дослідження: підготовка майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження : структурно-функціональна модель і педагогічні умови підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

Гіпотеза дослідження полягала у припущенні, що підготовка учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв буде ефективною за дотримання таких педагогічних умов:

- створення акмеологічного середовища у закладі вищої освіти;
- використання виховного потенціалу навчальних дисциплін;
- організація позааудиторної роботи у закладах вищої освіти, спрямованої на формування національної ідентичності молоді;
- розроблення методичних рекомендацій щодо підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

Відповідно до мети і гіпотези визначено такі **завдання дослідження:**

1. Охарактеризувати стан досліджуваної проблеми, розкрити методологічні засади, уточнити сутність понять «національна ідентичність», «національна ідентичність майбутніх учителів суспільствознавчої галузі», а також типи і психологічні механізми сформованості національної ідентичності молоді, визначити базові цінності підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

2. Визначити компоненти, критерії, показники та рівні підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

3. Обґрунтувати, розробити структурно-функціональну модель і експериментально перевірити педагогічні умови підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

4. Розробити методичні рекомендації щодо підготовки студентів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові підходи (особистісно орієнтований, аксіологічний, акмеологічний, компетентнісний); положення про гуманістичну етику і мораль, погляд на людину як найвищу цінність (І. Бех, Е. Фромм), діалектичний зв'язок, взаємообумовленість і цілісність явищ та процесів в історії, взаємодію етносів і народів на теренах України (П. Вербицька, П. Кендзьор); положення про розвиток національної ідеї (К. Чорна), націєтворчі чинники та історичну пам'ять (Г. Філіпчук), трансформацію етнічної свідомості у національну (Т. Потапчук), взаємозв'язок Я-образу і Я-концепції з життям народу (В. Роменець), положення про національну самосвідомість, національну гідність (Г. Ващенко, Ю. Руденко), про вплив мови на формування національно-культурної ідентичності (І. Огієнко, С. Русова), формування національно-культурної ідентичності в сучасних умовах (О. Вишневський), особливості виховання у юнацькому віці (І. Кон, Р. Сойчук).

Для визначення валідності та вірогідності добутих результатів, порівняння експериментальних даних із вихідними, для розв'язання поставлених завдань було використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз філософської, культурологічної, соціологічної, історичної, народознавчої, психологічної, педагогічної літератури; систематизація, зіставлення, класифікація, узагальнення одержаних фактів; обґрунтування вихідних положень експериментальної роботи з метою виявлення теоретичних засад підготовки майбутніх учителів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв; *емпіричні* – педагогічне спостереження, бесіда, анкетування, інтерв'ювання, опитування, методи незакінченого речення, експертної оцінки, рефлексії, дискусії, проектування й аналіз педагогічних ситуацій, творчих робіт; вивчення планів і програм виховної роботи закладів вищої освіти; *статистичні* – методи математичної статистики, критерій Пірсона χ^2 .

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

- обґрунтовано структурно-функціональну модель і створено педагогічні умови підготовки учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв (створення акмеологічного середовища у закладі вищої освіти; використання виховного потенціалу навчальних дисциплін; організація позааудиторної роботи у закладах вищої освіти, спрямованої на формування національної ідентичності молоді); розроблено методичні рекомендації щодо підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв; базові моральні цінності (національна гідність, патріотизм, національна консолідація, толерантність); психологічні механізми (національна свідомість і самосвідомість, національне самопізнання, національне самоствердження); ціннісно-сміслові поле підготовки майбутніх учителів (національна ідея, національна мова, національні інтереси, національна згода, національна культура, історія та традиції нації); компоненти (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-практичний) та відповідні до них критерії, показники та рівні підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі (високий, середній, низький);

-*уточнено* сутність поняття «національна ідентичність» (як складова особистісної ідентичності людини, що характеризує усвідомлення власної причетності до життя нації, солідарності стосовно захисту національних інтересів, територіальної цілісності, культурної спадщини, мови, прийняття моральних цінностей і національної ідеї) та сутність поняття «національна ідентичність майбутніх вчителів суспільствознавчої галузі» (як внутрішнього інтегративного утворення, що відображає позитивне ставлення до української нації і сприйняття себе членом національної спільноти, значущість для особистості моральних цінностей українського народу, таких як: національна гідність, патріотизм, національна солідарність, толерантність, що задають спрямованість їхній майбутній професійній діяльності і виявляються у ставленні до себе, вихованців та України); «*підготовка майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв*» що є цілеспрямованим процесом навчання і виховання у закладі вищої освіти з метою набуття професійних компетентностей, здатних забезпечити ефективність педагогічного впливу.

Подальшого розвитку набули типи національної ідентичності, ідеї використання позааудиторної діяльності як важливого засобу професійного зростання майбутніх учителів, зміст, форми і методи підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв у позааудиторній діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні та впровадженні методичних рекомендацій щодо підготовки студентів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв, робочих програм спецкурсу «Україна у європейських студіях», проблемної групи «Проблеми змісту шкільного суспільствознавства», методики діагностування підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв; змістового забезпечення, форм і методів організації та реалізації системи позааудиторної діяльності закладів вищої освіти (кураторські виховні години, студентське самоврядування, тренінг «Я громадянин України»).

Результати дослідження можуть бути використані для формування навчально-методичних комплексів (навчальні програми, курси лекцій, семінарських, практичних занять, методичних посібників і рекомендацій) навчальних дисциплін «Громадянська освіта», «Теорія і методика навчання суспільствознавчих дисциплін», «Основи демократії», «Біосоціогенез», «Інформаційні технології в суспільствознавстві», організаційно-методичного забезпечення позааудиторної діяльності закладів вищої освіти, а також у системі післядипломної освіти педагогічних працівників.

Наукові положення та результати дисертаційного дослідження **впроваджено**: у практику підготовки бакалаврів і магістрів історичного факультету НПУ імені М. П. Драгоманова (довідка № 111 від 11.01.2021р.), Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 01-15 від 04.03.2021р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 3135/01-60/57 від 07.12.2020 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (довідка № 805 від 11.03.2021р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і практичні результати дослідження було представлено у виступах і повідомленнях на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Формування міжетнічної та міжконфесійної толерантності майбутніх вчителів засобами громадянської освіти» (Київ, 2009); «Досвід та перспективи впровадження громадянської освіти та методики її навчання у освітній процес для педагогічних спеціальностей закладів вищої освіти» (Київ, 2019); «Міжнародна наукова конференція «Національна політика комуністичного режиму СРСР в Україні у роки Другої світової війни. До 75-річчя вигнання нацистських загарбників з України» (Київ, 2019); V Міжнародній

науково-практичній конференції «Право і суспільство: актуальні питання та перспективи розвитку» (Полтава, 2020); *всеукраїнських* – VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання методики викладання суспільних та гуманітарних дисциплін в умовах розбудови сучасної школи» (Суми, 2020); «Українська мова вчора, сьогодні й завтра в Україні і світі» (Київ, 2020); «Сучасні тенденції міжнародних відносин» (Київ, 2020), на кафедрі методики навчання суспільних дисциплін та гендерної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова.

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у 8 одноосібних публікаціях: з них 5 статей у вітчизняних фахових і 1 – у зарубіжних наукових виданнях, 2 статті у матеріалах наукових конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел. Дисертація містить 29 таблиць на 37 сторінках та 3 рисунки на 3 сторінках, 7 додатків на 9 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 247 сторінок, з них – 200 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 226 найменувань, з них – 23 іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано вибір теми дослідження, ступінь розробленості проблеми, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету, завдання, гіпотезу дослідження, визначено об'єкт, предмет, розкрито теоретико-методологічні основи, методи, наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про впровадження та апробацію результатів дослідження, публікації, структуру й обсяг дисертації.

У *першому розділі* – *«Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв»* – представлено аналіз досліджуваної проблеми у філософській, психологічній і педагогічній літературі; визначено методологічні засади, уточнено сутність понять «національна ідентичність», «національна ідентичність майбутніх вчителів суспільствознавчої галузі», визначено типи національної ідентичності, психологічні механізми, ціннісно-сміслове поле національної ідентичності сучасної молоді, виявлено базові моральні цінності, специфіку учнів ліцеїв.

Для розкриття теоретичних засад підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв здійснено ретроспективний аналіз відповідних наукових пошуків. Зокрема, засади сучасного розуміння поняття «національна ідентичність» були закладені концепцією народів Г. Гегеля та розроблені Р. Сітон-Вотсоном, Г. Сітона-Вотсоном, Е. Смітом, які характеризували його у контексті етнокультурного і національного самовизначення, солідарності (територіальної, правової, політичної), узгодження громадянських і етнічних патернів (Р. Брубекер, Дж. Скопфлін), як певної

реальності, універсуму (Б. Андерсон), спільного колективного буття в рамках інституційно-регульованих стосунків (Ю. Хабермас), історії та ідеології (Е. Балібар, І. Валлерстайн), зіткнення цивілізацій (С. Гатінгтон), «соціального капіталу» чи людського капіталу (В. Кремень, Ф. Фукуяма). До проблем формування національної ідентичності учені відносять нестабільну ідентичність, віртуалізацію життя (Г. Гессе, Ю. Ігрицький, С. Марійко, Р. Музіль), емоціоналізацію колективної пам'яті (С. Дацюк), в контексті глобалізаційних процесів (З. Іванова), вплив транснаціональних корпорацій, олігархічних кланів, геополітичних змагань, збройні конфлікти (А. Єрмоленко, Г. Філіпчук), проблеми не сформованості національної ідеї в українському суспільстві (Л. Костенко, В. Ліпкан, Д. Сладкий).

У зарубіжній психології окремі аспекти національної ідентичності досліджувалися у зв'язку з етнопсихологією (М. Лацарус), національною самосвідомістю (В. Вундт), психоаналітичною символікою (Г. Стейн), етнічними архетипами (Г. Лебон), як самості (П. Рікер). У межах дослідження цінними є положення про національну ідентичність як центральне особистісне утворення (Е. Еріксон), автообрази та інтрообрази (Я. Чесноков), крос-культурні впливи (М. Фабрикант), взаємозалежність політики і моралі (В. Татенко), національну рефлексію (М. Шугай), трансформацію суспільної свідомості (І. Бех).

Аналіз педагогічних творів Г. Ващенко, С. Сірополко, а також сучасних педагогічних досліджень (О. Вишневського, В. Кононенка, Ж. Петрочко, Т. Потапчук, О. Просіної, Ю. Руденка, Р. Скульського, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, О. Титар, К. Черної, К. Шестакова, І. Шкільної) дають змогу обґрунтувати багатоаспектність досліджуваного явища, що характеризує особисте, соціальне і громадське життя сучасної молоді.

До проблем професійного становлення майбутніх учителів зверталися О. Акімова, В. Андрущенко, Г. Васянович, Р. Гуревич, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Шахов; розвиток професійних компетентностей у майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі висвітлювали Т. Бакка, Н. Загребельна, Т. Ладиченко, Т. Мелещенко.

Обґрунтовано методологічні підходи (особистісно орієнтований, аксіологічний, акмеологічний, компетентнісний) та принципи (моделювання професійної діяльності в освітньому процесі ЗВО, інтегративності, єдності соціалізації і професіоналізації, професійної мобільності, гуманізму, природовідповідності, ментальності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії) як основи підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

Уточнено сутність поняття *«національна ідентичність»* як складової особистісної ідентичності людини, котра характеризує усвідомлення власної причетності до життя нації, солідарності стосовно захисту національних інтересів, територіальної цілісності, культурної спадщини, мови, прийняття моральних цінностей та національної ідеї.

Досліджено типи сформованості національної ідентичності: позитивна національна ідентичність/негативна національна ідентичність; гіперпозитивна національна ідентичність/гіпернегативна національна ідентичність; бікультурна національна ідентичність/моноетнічна національна ідентичність; розмита

національна ідентичність/цілісна національна ідентичність; усвідомлена національна ідентичність/реідентичність.

Окреслено ціннісно-сміслову поле національної ідентичності майбутніх вчителів суспільствознавчої галузі, що визначають національна мова, національна ідея, національні інтереси, національна згода, національна культура, історія та традиції нації. Охарактеризовано сутність базових моральних цінностей: національну гідність, патріотизм, національну солідарність, толерантність, котрі є визначальними у підготовці майбутніх учителів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

Відповідно до результатів аналізу психолого-педагогічних праць, охарактеризовано структуру підготовки майбутніх учителів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв як динамічної і цілісної системи, де усі компоненти є взаємобумовленими і взаємопов'язаними. Компонентами цього утворення визначено: когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-практичний. Досліджено особливості формування національно-культурної ідентичності в учнів ліцеїв.

У другому розділі – *«Дослідження стану підготовки майбутніх вчителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв»* – визначено компоненти, критерії, показники, схарактеризовано рівні підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв; розкрито методику і результати констатувального етапу експерименту.

Відповідно до визначених структурних компонентів обґрунтовано критерії і показники підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

До показників *когнітивного критерію* відносяться: знання історії, мови, культури, традиції і звичаїв України, а також свободи, права та обов'язки громадянина; уявлення про органи державної влади та суспільно-політичний та економічний устрій держави; демократію, сучасне громадянське суспільство. Показниками *емоційно-ціннісного критерію* є: любов до українського народу, бажання брати активну участь у розбудові України як суверенної, демократичної і правової держави, захищати її безпеку та територіальну цілісність; почуття особистої та національної гідності, толерантності; повага до законів та Конституції України, державних символів, мови, усіх етносів і народів, інтерес до історичного минулого та культурної спадщини України. Показники *діяльнісно-практичного критерію*: прояв моральних якостей; дотримання законів України; мовленнєва культура; професійні уміння і навички спрямовані на формування майбутніх громадян України; готовність виховувати ліцеїстів у дусі патріотизму, національної гідності, толерантності; саморегуляція та самоудосконалення професійних і моральних якостей та поведінки; активна участь у громадському та політичному житті навчального закладу, міста, країни.

Експериментальною базою дослідження стали: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (історичний факультет), Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (історико-юридичний факультет), Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

(факультет історії та географії).

Констатувальним дослідженням було охоплено 398 майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі I-IV курсів та 54 викладачі закладів вищої освіти, при цьому до експериментальної групи (ЕГ) увійшов 201 студент та контрольної групи – 197 студентів I-IV курсів.

Для визначення рівнів підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв було використано такі діагностичні методики, як бесіди, опитування, інтерв'ювання, анкетування («Толерантність» (О. Валецький, В. Ребкало, М. Логунова, М. Пірен, А. Пойченко, В. Ребкало); «Яким є Ваше уявлення про Батьківщину?» (Р. Чілачава, Т. Пелипенко); «Ставлення до України» (К. Чорна)), метод незакінченого речення, обговорення різних історичних подій і політичних ситуацій, ранжування, експертної оцінки, незалежних характеристик, проблемних ситуацій, дискусії «Хто є господарем України», творчих завдань «Філософські роздуми», педагогічного спостереження (пряме й опосередковане), ділової гри «Вчимося бути громадянами», вивчення документів і матеріалів освітньої роботи закладів вищої освіти, що забезпечило достовірність і об'єктивність одержаних показників на констатувальному етапі експерименту.

Відповідно до критеріїв та показників визначено рівні підготовленості майбутніх учителів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв: *високий, середній, низький*.

Кількісні та якісні результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що високий рівень підготовленості мають 12,2 % майбутніх учителів КГ та 11,9 % майбутніх учителів ЕГ, середній рівень – 66,0 % КГ і 65,2 % ЕГ, низький рівень – 21,8 % у КГ і 22,9 % в ЕГ.

Підсумовано, що причинами низького рівня підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності в учнів ліцеїв є: відсутність акмеологічного середовища, систематичної і цілеспрямованої роботи у цьому напрямі в закладі вищої освіти; недостатній рівень знань майбутніх учителів про сутність національної ідентичності, усвідомлення її значущості у власному житті і майбутній професійній діяльності.

У третьому розділі - ***«Дослідно-експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв»*** - на основі аналізу проблеми теоретично обґрунтовано структурно-функціональну модель та педагогічні умови підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв (створення акмеологічного середовища у закладі вищої освіти; використання виховного потенціалу навчальних дисциплін; організація позааудиторної роботи у закладах вищої освіти, спрямованої на формування національної ідентичності молоді), розроблення методичних рекомендацій щодо підготовки студентів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

Рис. Структурно-функціональна модель системи підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв

Структурно-функціональна модель системи підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв містить концептуальний, змістовий, практичний та результативний блоки.

Ключовим завданням формувального етапу педагогічного експерименту стало створення і впровадження відповідних педагогічних умов.

Упровадження першої організаційно-педагогічної умови – *створення акмеологічного середовища у закладі вищої освіти* – забезпечувалося через створення сприятливого морально-психологічного клімату у закладі вищої освіти для набуття професійних компетентностей; формування професійної культури, педагогічної практики, демократизації, участі в студентському самоврядуванні, партнерської взаємодії та ефективного спілкування. Проведена дослідно-експериментальна робота передбачала формування професійної культури майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі в процесі підготовки, що включала мотиваційний, зворотного зв'язку, технологічний, професійний, вольової спонуки чинники.

Важлива роль у створенні акмеологічного середовища закладу вищої освіти відводилась компетентнісному підходу під час педагогічної практики, аудиторної і позааудиторної діяльності, що сприяла активізації здобутих знань, спонукала майбутніх учителів до професійної діяльності. Педагогічна практика для майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі виступала доцільною діяльністю, що охоплювала нові смисли, потребу, мету, мотиви, предмет, суб'єкт, засоби, що забезпечували результат діяльності. Важливим аспектом в експериментальних групах була участь у роботі студентських органів самоврядування та демократизація стосунків між студентами та викладачами, що утверджувало партнерську взаємодію педагогів і студентів у вирішенні різних задач, волонтерської діяльності.

Реалізація другої організаційно-педагогічної умови – *використання виховного потенціалу навчальних дисциплін* – здійснювалася у ході вивчення таких дисциплін, як «Методика громадянського виховання», «Громадянська освіта», «Основи демократії», «Теорія і методика навчання суспільно-політичних дисциплін», «Біосоціогенез», «Інформаційні технології в суспільствознавстві».

Сучасне розуміння освітнього процесу в закладі вищої освіти дозволяє розглядати студента як найвищу цінність, суб'єкта освіти, людський капітал, що вимагає уваги до його внутрішнього світу, гідності, особистих і професійних запитів.

Серед технологій, форм, методів навчання, що застосовувалися в процесі підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі були: лекції (класичні і нестандартні, зокрема, дуальні, лекції-конференції, лекції-презентації) з актуальних проблем суспільствознавства та змісту шкільних програм; практичні та семінарські заняття; зустрічі, заняття-екскурсії – тематичні екскурсії вулицями міста; практичні заняття-екскурсії на базі музеїв м. Києва та бібліотеки НПУ імені М.П.Драгоманова; майстер-класи; система аудиторної і позааудиторної, позауніверситетської роботи, спрямованої на формування національної ідентичності; розроблення і моделювання компетентнісно орієнтованих уроків з історії, правознавства, громадянської освіти; проекти; дискусія деліберації, «акваріум», «подвійне і потрійне коло», «снігова лавина», «дерево рішень», «світлове

кафе», «броунівський рух», компетентісно орієнтовані завдання, історичні моральні колізії.

Майбутні учителі суспільствознавчої галузі залучалися до участі у «круглому столі» «Роль дисциплін «Громадянська освіта» та «Історія: Україна і світ» у формуванні національної ідентичності старшокласників», який проводився у формі методичної дискусії.

Третя організаційно-педагогічна умова – *організація позааудиторної роботи у закладах вищої освіти* реалізовувалася на основі індивідуальних, мікрогрупових, групових, масових форм роботи.

Зміст підготовки майбутнього учителя предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв відображав різні напрями виховної позааудиторної діяльності закладів вищої освіти, серед яких: *історичний*: залучення майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до вивчення історії України на базі навчального центру «Слов'янський світ»; *громадянський*: стимулювання майбутніх учителів до громадянської активності, активної участі у житті освітнього закладу, країни, набуття досвіду громадської роботи; *науково-дослідницький*: пошукова, дослідна робота на базі гуртків «Інформаційна культура», секції «Краєзнавство»; *мистецький*: участь у театралізаціях та інсценізаціях історичних подій, українського фольклору; *демократизму*: участь у студентському самоуправлінні, волонтерській діяльності; *краєзнавчий*: походи, пішохідні прогулянки, відвідування музеїв м. Києва і України, робота над проектами;

Відповідно до змісту підготовки майбутнього учителя предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв, і поставлених завдань, активно використовувалися масові, групові, мікрогрупові та індивідуальні форми роботи.

Методичні рекомендації щодо підготовки студентів до формування національної ідентичності учнів ліцеїв реалізувалися на знанневому, особистому, ціннісному, мотиваційному, психологічному, діяльнісному, аналітичному рівнях і сприяли підвищенню професійного рівня науково-педагогічних працівників, здійснювалася на основі: визначеного змісту навчання та технологій професійної підготовки майбутніх учителів. Проведена педагогічна робота передбачала участь у тренінгу «Вчитель майбутнього», семінарах-практикумах, конференціях, круглих столах («Проблема формування національної ідентичності у процесі підготовки майбутніх учителів», «Україна в епоху глобалізації: збереження національної автентичності», «Процеси національної консолідації у молодіжному середовищі», «Минуле і сучасне України: інформаційно-освітні рефлексії»). Під час обговорення відкритих занять, написання аналітичних матеріалів викладачі брали активну участь у вирішенні основних проблем з підготовки майбутнього учителя предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв, та пошуку шляхів модернізації освітнього процесу у закладі вищої освіти.

Після проведення формувального етапу експерименту було проведено контрольний зріз. Результативність теоретично обґрунтованих організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі доведено кількісно-якісними змінами. Показники підготовленості майбутніх учителів в експериментальній групі значно перевищували показники контрольної

групи на контрольному етапі експерименту, а також відповідні показники на констатувальному етапі дослідження.

Зокрема, за результатами *формульованого етапу* дослідно-експериментальної роботи виявлено збільшення на 8,9% кількості осіб із високим рівнем підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв в ЕГ (КГ - не зазнала змін), збільшення на 4,6 % студентів із середнім рівнем в ЕГ (КГ- зменшилася на 1,0 %) за рахунок зміни кількості студентів з низьким рівнем - зменшення на 13,5 % в ЕГ (КГ - збільшилася на 1,0 %).

Числові характеристики рівнів підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до та після формульованого етапу експерименту наведено у таблиці.

Таблиця

Числові характеристики рівнів підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв до та після формульованого етапу експерименту

Рівні вихованості морально-ціннісних орієнтацій	Контрольна група (197 студенти)				Динаміка	Експериментальна група (201 студентів)				Динаміка
	на початку експерименту		на прикінці експерименту			на початку експерименту		на прикінці експерименту		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	24	12,2	24	12,2	+0	24	12,0	42	20,9	+8,9
Середній	130	66,0	128	65,0	-1,0	132	65,6	141	70,2	+4,6
Низький	43	21,8	45	22,8	+1,0	45	22,4	18	8,9	-13,5

Досліджено, що суттєвих відмінностей між студентами за місцем проживання (місто, село), гендерними ознаками не існувало.

Перевірка статистичної значущості одержаних результатів за допомогою критерію Пірсона χ^2 підтвердила висновки щодо ефективності теоретично обґрунтованих організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне обґрунтування і практичне розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв, що виявляється в узагальненні теоретичних засад формування національної ідентичності у молоді, обґрунтуванні та апробації педагогічних умов підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі у процесі освітньо-виховної діяльності.

Проведене дослідження засвідчило досягнення мети, розв'язання задач і стало

підставою для наступних висновків:

1. Доведено, що підготовка майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв є актуальною і недостатньо розробленою проблемою. Проведене дослідження засвідчило наявність певних розходжень у підходах науковців до визначення поняття «національна ідентичність».

Обґрунтовано теоретичні засади та доведено, що підготовка майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв є проблемою національної безпеки України, вирішення якої має непересічне значення як для окремої особистості, так і для суспільства загалом.

Визначено методологічні підходи (особистісно орієнтований, аксіологічний, акмеологічний, компетентнісний) та принципи (моделювання професійної діяльності у навчально-виховному процесі закладу вищої освіти, інтегративності, єдності соціалізації і професіоналізації, професійної мобільності, гуманізму, природо відповідності, ментальності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії) як основи підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

Уточнено поняття «національна ідентичність» як складову особистісної ідентичності людини, що характеризує усвідомлення власної причетності до життя нації, солідарності стосовно захисту національних інтересів, територіальної цілісності, культурної спадщини, мови, прийняття моральних цінностей та національної ідеї, «підготовка майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв» є цілеспрямованим процесом навчання і виховання у закладі вищої освіти з метою набуття професійних компетентностей, здатних забезпечити ефективність педагогічного впливу.

2. Досліджено типи сформованості національної ідентичності молоді: позитивна національна ідентичність/негативна національна ідентичність; гіперпозитивна національна ідентичність/гіпернегативна національна ідентичність; бікультурна національна ідентичність/моноетнічна національна ідентичність; розмита національна ідентичність/цілісна національна ідентичність; усвідомлена національна ідентичність/реідентичність.

Визначено структуру сформованості національної ідентичності майбутніх вчителів суспільствознавчої галузі, яку представлено когнітивним, емоційно-ціннісним, діяльнісно-практичним компонентами, які розкривають досліджуваний феномен у їх єдності та взаємозв'язку.

Схарактеризовано психологічні механізми формування національної ідентичності майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі, а саме: національна свідомість і самосвідомість, національне самопізнання, національне самоствердження.

Окреслено ціннісно-сміслову поле національної ідентичності майбутніх вчителів суспільствознавчої галузі, яке визначають національна мова, національна ідея, національні інтереси, національна згода, національна культура, історія та традиції нації.

Визначено сутність базових моральних цінностей: національну гідність,

патріотизм, національну солідарність, толерантність, які є визначальними у підготовці майбутніх учителів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

Відповідно до визначених структурних компонентів обґрунтовано критерії і показники підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв. Показниками когнітивного критерію визначено: знання історії, мови, культури, традиції і звичаїв України, а також свободи, права та обов'язки громадянина; уявлення про органи державної влади та суспільно-політичний та економічний устрій держави; демократію, сучасне громадянське суспільство. Показники емоційно-ціннісного критерію: любов до українського народу, бажання брати активну участь у розбудові України як суверенної, демократичної і правової держави, захищати її безпеку та територіальну цілісність; почуття особистої та національної гідності, толерантності; повага до законів та Конституції України, державних символів, мови, усіх етносів і народів, інтерес до історичного минулого та культурної спадщини України. Показники діяльнісно-практичного критерію: прояв моральних якостей; дотримання законів України; мовленнєва культура; професійні уміння і навички спрямовані на формування майбутніх громадян України; виховання ліцеїстів у дусі патріотизму, національної гідності, толерантності; саморегуляція та самоудосконалення професійних і моральних якостей та поведінки; активна участь у громадському та політичному житті навчального закладу, міста, країни.

На основі визначених компонентів, критеріїв і показників схарактеризовано *рівні* підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв: високий, середній, низький.

3. У роботі обґрунтовано структурно-функціональну модель і експериментально перевірено педагогічні умови підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв (створення акмеологічного середовища у закладі вищої освіти; використання виховного потенціалу навчальних дисциплін; організація позааудиторної роботи у закладах вищої освіти, спрямованої на формування національної ідентичності молоді).

4. Розроблено методичні рекомендації щодо підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв).

Акмеологічне середовище розглядалося нами як сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для розкриття професійних здібностей і здатностей майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі, спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

Методика підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі передбачала використання лекційно-семінарських занять з актуальних проблем суспільствознавства, аналізу оновленого змісту шкільних програм; практико-орієнтованих занять; майстер класів; упровадження системи освітньо-виховних заходів, спрямованих на формування національної ідентичності; моделювання компетентнісно орієнтованих уроків з історії, правознавства, громадянської освіти.

У процесі позааудиторної роботи свою ефективність довели індивідуальні (індивідуальні бесіди, співбесіди, консультації, дослідницька діяльність),

мікрогрупові (проектна, пошукова, наукова діяльність, творчі завдання, робота в парах), групові (кураторські години, етичні бесіди, дискусії («брейнсторм»), навчальна, лімітована, дискусія деліберації, конференційна, «круглі столи»), брейн-ринги, КТС, прес-конференції, наукові студії), масові (конференції, змагання, конкурси, свята, виставки) форми роботи.

Підвищення професійного рівня науково-педагогічних працівників щодо підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв здійснювалася у тренінгах, круглих столах, методологічних семінарах, відкритих заняттях викладачів, засідань кафедри, засіданнях ради факультету, педагогічних консилиумів, днів професійної майстерності, днів відкритих дверей, наставництво, консультації, бесіди, «майстер-класи», самоосвітньої діяльності викладачів

Результативність та ефективність моделі і впровадження організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх учителів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності доведено кількісними і якісними змінами. Показники підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв в експериментальних групах на контрольному етапі дослідження значно перевищують показники контрольних груп, а також відповідні показники отримані на контрольному етапі експерименту. Кількість майбутніх учителів з низьким рівнем підготовленості зменшилася в експериментальних групах на 13,5% (у КГ - зросла на 1%). В експериментальних групах зросла на 4,6% кількість майбутніх учителів з середнім рівнем (у КГ – зменшилася на 1%) і з високим рівнем – зросла на 8,9% (у КГ – не змінилась) рівнем підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

Перевірка статистичної значущості одержаних результатів за допомогою критерію Пірсона (χ^2) підтвердила позитивні висновки щодо ефективності розробленої структурно-функціональної моделі та педагогічних умов підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

Порівняння початкових і кінцевих результатів експерименту засвідчило ефективність обґрунтованих нами організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв та необхідність їх впровадження у практиці закладів вищої освіти. Отже, мета роботи досягнута, завдання – розв'язані, гіпотеза – підтверджена.

Це дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв. Подальших досліджень потребують проблеми, пов'язані з екстраполяцією здобутих результатів на підготовку учителів предметів суспільствознавчої галузі в післядипломній освіті з урахуванням викликів, що стоять перед педагогами у цій сфері.

Рекомендовано впровадження в закладах вищої освіти спецкурсу «Україна у європейських студіях», проблемної групи «Проблеми змісту шкільного суспільствознавства» та введення у плани виховної роботи заходів щодо формування національної ідентичності студентської молоді, залучення студентів до участі в позааудиторній діяльності, студентського самоврядування, колективних справах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1.Онищенко, Н. Г. (2019). Підготовка майбутніх учителів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв як наукова проблема. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*, 2 (60), 19 – 23.

2.Онищенко, Н. Г. (2020). Стан підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв. *Наукові записки» Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки*, СХХХХІХ(149), 47 – 54.

3. Онищенко, Н. Г. (2020). Методологічні засади підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв. *Інноватика у вихованні, Вип. 11. Т. 2*, 155-165.

4. Онищенко, Н. Г. (2020). Модель підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 10 (104),

5. Онищенко, Н. Г. (2020). Використання потенціалу навчальних дисциплін у підготовці майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності школярів. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Вип. 3 (44)*, 169 -176.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

6. Онищенко, Н. Г. (2020). Формування національної ідентичності студентської молоді: психолого-педагогічний аспект. *Danish Scientific Journal*, 38,vol.2, 36-41.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження

7.Онищенко, Н. Г. (2020). Готовність майбутнього вчителя суспільствознавчих предметів до формування національної ідентичності учнів ліцею. *Актуальні питання методики викладання суспільних та гуманітарних дисциплін в умовах розбудови сучасної школи: Збірник матеріалів VII всеукраїнської науково-практичної конференції, Суми, 2020, 226-229.*

8. Онищенко, Н. Г. (2020). Збереження національної ідентичності в умовах глобалізації сучасного суспільства. *Сучасні тенденції міжнародних відносин: Збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 2020, 96 - 99.*

АНОТАЦІЇ

Онищенко Н. Г. Підготовка майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 — теорія та методика професійної освіти. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, МОН України. – Вінниця, 2021.

Дисертацію присвячено актуальній проблемі підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв. У роботі узагальнено теоретичні засади та методологічні підходи підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв. Уточнено сутність понять «національна ідентичність», «національна ідентичність майбутніх учителів суспільствознавчої галузі», «підготовка майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв». Виявлено типи національної ідентичності, окреслено ціннісно-сміслову поле національної ідентичності майбутніх вчителів, базові моральні цінності та психологічні механізми. Визначено компоненти та критерії з відповідними показниками підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-практичний) та виявлено рівні підготовленості майбутніх учителів (високий, середній, низький).

Уперше теоретично обґрунтовано структурно-функціональну модель та експериментально перевірено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

Ключові слова: підготовка майбутніх учителів, предмети суспільствознавчої галузі, моральні цінності, заклади вищої освіти, позааудиторна діяльність, організаційно-педагогічні умови, учні ліцеїв.

Онищенко Н. Г. Подготовка будущих учителей предметов обществоведческой области к формированию национальной идентичности учащихся лицеев. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. - Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, МОН Украины. – Винница, 2021.

Диссертация посвящена актуальной проблеме подготовки будущих учителей предметов обществоведческого области к формированию национальной идентичности учащихся лицеев. В работе обобщены теоретические основы и методологические подходы к подготовке будущих учителей предметов обществоведческого области к формированию национальной идентичности учащихся лицеев. Уточнена сущность понятий «национальная идентичность», «национальная идентичность будущих учителей предметов обществоведческой отрасли», «подготовка будущих учителей предметов обществоведческой отрасли к формированию национальной идентичности в учащихся лицеев». Выявлены типы национальной идентичности, определено ценностно-смысловое поле национальной идентичности будущих учителей, базовые нравственные ценности и психологические механизмы. Определены компоненты, критерии с соответствующими показателями подготовленности будущих учителей предметов обществоведческой отрасли и выявлены уровни подготовки будущих учителей (высокий, средний, низкий).

Впервые теоретически обоснована структурно-функциональная модель,

внедрены и экспериментально проверены педагогические условия подготовки будущих учителей предметов обществоведческой области к формированию национальной идентичности учащихся лицеев.

Ключевые слова: подготовка будущих учителей, предметы обществоведческой отрасли, моральные ценности, высшие учебные заведения, внеаудиторная деятельность, организационно-педагогические условия, ученики лицея.

Onishchenko N. G. Preparation of future teachers of social sciences for the formation of the national identity of lyceum students. – Qualifying Research Paper as Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Candidate of Educational Sciences in speciality 13.00.04 – theory and methods of vocational education. - Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynsky Pedagogical University. - Vinnytsia, 2021. Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky, MES Ukraine. - Vinnytsia, 2021.

The dissertation is devoted to the actual problem of preparation of future teachers of social sciences for the formation of the national identity of lyceum students.

The Thesis summarizes the theoretical foundations of training future teachers of social sciences to form the national identity of lyceum students. Based on the theoretical analysis, the concept of "national identity" as a component of personal identity, which characterizes the awareness of their own involvement in the life of the nation, solidarity in protecting national interests, territorial integrity, cultural heritage, language, acceptance of moral values and national ideas and the concept of "national identity". identity of future teachers of social sciences "as an internal integrative formation that reflects a positive attitude to the Ukrainian nation and perception of oneself as a member of the national community, significance for the individual moral values of the Ukrainian people, such as national dignity, patriotism, national solidarity, tolerance. their future professional activity and are manifested in relation to themselves, students and Ukraine.

The value-semantic field of national identity of future teachers of social sciences, which is determined by the national language, national idea, national interests, national consent, national culture, history and traditions of the nation, is outlined. Pairs of types of formation of national identity are investigated: positive national identity / negative national identity; hyperpositive national identity / hypernegative national identity; bicultural national identity / monoethnic national identity; blurred national identity / integral national identity; conscious national identity / identity. The basic moral values on the basis of which the national identity of the individual is formed are described: national dignity, patriotism, national solidarity, tolerance, and psychological mechanisms. Components (cognitive, emotional-value, activity-practical), criteria with the corresponding indicators of readiness of future teachers of subjects of social science branch are defined. Levels of readiness of future teachers (high, average, low) are revealed. Theoretically substantiated structural and functional model and organizational and pedagogical conditions for training future teachers of social sciences to form the national identity of lyceum students (creation of acmeological environment in higher education; use of educational potential of disciplines; organization of extracurricular

activities in university and aimed at forming national development of methodical recommendations for scientific and pedagogical workers on preparation of future teachers of social science subjects for formation of national identity of lyceum students).

The structural and functional model of the system of training future teachers of social sciences for the formation of the national identity of lyceum students includes conceptual, semantic, practical and effective blocks. The practical significance of the obtained results lies in the development and implementation of methods for diagnosing the readiness of future teachers of social sciences to form the national identity of lyceum students; forms and methods of organization and implementation of the system of extracurricular activities of higher education institutions .

The training of future teachers of social sciences was carried out during the study of such disciplines as "Man and Civilization", "Civic Education", "Fundamentals of Democracy", "Theory and Methods of Teaching Socio-Political Disciplines", "Biosociogenesis", "Information Technology in Social Sciences" and training courses "Pedagogy", "Ukrainian language", special course "Ukraine in European studies", problem group "Problems of the content of school social sciences". Methods of training future teachers of social sciences included the use of lectures and seminars on current issues of social sciences, analysis of the updated content of school curricula; practice-oriented classes; master classes; introduction of a system of educational activities aimed at forming a national identity; modeling competency-oriented lessons in history, law, civic education. In the process of extracurricular work, individual (individual conversations, interviews, consultations, research activities), microgroups (project, search, scientific activity, creative tasks, work in pairs), group (curatorial hours, ethical conversations, discussions (brainstorm) proved their effectiveness). , educational, limited, deliberation discussion, conference, round tables), brain-rings, CCW, press conferences, scientific studios), mass (conferences, competitions, contests, holidays, exhibitions) forms of work.

Key words: training of future teachers, subjects of social science branch, moral values, institutions of higher education, extracurricular activities, organizational and pedagogical conditions, lyceum students.